

◆ Publisistika

Fuad VƏLİYEV

KİÇİK ƏHVALATLAR

Halallıq məsələsi

Disk almalyam... Mağazada satıcı oğlan təəccüblə mənə baxıb, gözlərini bərəldir, dişlərini ağardıb gülümsəyir. Onu haradasa görmüşəm...

– Xoş gelmişiniz, professor, – deyir. –Fuad müəllim, Sizi görməyimə çox şadam.

Hə, yadıma düşdü... İllər öncə ona Azərbaycan Neft Akademiyasında, köhnə adı AZİ olan institutda dərslər demişdim. Adı, deyəsən, Elçindi...

“Deyirsən ki, məni görməyə şadsan. Ancaq mən səni görməyə çox da şad deyiləm, çünki sən əski günahımı xatırlatdın” - deyə düşündüm.

...Ən zəif tələbələrdən biridi. Mexanika imtahanından kəsildi. Sonra bir müddət sonra göndərişlə yenidən imtahana gəldi. Yenə kəsildi. Daha sonra təkrar imtahana buraxıldı. Yenə uğursuz... Nəhayət, ona dördüncü dəfə imtahana göndəriş verildi. Bu, sonuncu imkan idi. Bu dəfə də kəsilsə, institutdan xaric ediləcəkd...

Biletdeki sualların heç birinə doğru-dürüst cavab verə bilmədi və mən çətin bir dilemma qarşısında qaldım. Bir tərəfdən, ədalət tələb edirdi ki, mən ona qeyri-kafi yazım və o, institutdan qovulsun. Digər tərəfdən də, fikirləşirdim ki, bu adam artıq üçüncü kursdadır, pis-yaxşı, bu vaxta qədər bütün imtahanlardan keçib. İndi bir tək mənim fənnimə görə qovulacaqdı. Bununla da mən onun taleyini dəyişmiş olacaqdım.

Müəllimliyəmin ilk illərində, cavan yaşlarımda, mən kifayət qədər sərt idim və belə hallarda yalançı humanizmə, sentimentalizmə yol vermədən, tərəddüdsüz, birinci yanaşmaya üstünlük verərdim. Bu minvalla bir neçə tələbə mənim fənnim üzrə, bütün cəhdlərə rəğmən, imtahandan keçə bilmədiklərinə görə ali məktəbdən xaric edilmişdi. Lakin onu da deyim ki, o qovulanlar, mənim onlara qarşı münasibətimdə qərəzli olmadığımı başa düşür, sonralar rastlaşdıqda ehtiramla salamlaşır və məndən zərrəcə

incimədiklərini bildirirdilər. Yadımdadır, onlardan biri küçədə rastlaşdıqda mənə belə dedi:

– Fuad müəllim, mən sizdən inciməmişəm, əksinə, mən sizə minnətdaram, nə yaxşı ki, mənim taleyimi dəyişdiniz. Mən istədiyim ixtisasa sahib oldum və indi mənim bu sahədə xeyli uğurlarım var.

Əslində, imtahanda güzəşt, nəticə etibarilə zahirən tələbəyə yaxşılıq etmək kimi görünərsə də, bütövlükdə götürdükdə, əlbəttə ki, milli mənafeyə zidd, yanlış bir əməldir. Burada, yadıma bir əhvalat düşür. Bakıda 60-cı illərdə məşhur bir həkim vardı – doktor Kasimov. Məşhur otolarinqoloq idi. İkinci Dünya müharibəsindən öncə Almaniyada təhsil almışdı.

Gəncliyimdə boğazım tez-tez ağrıyardı və anam “Gedək, bir Kasimov baxsın” - deyər mənə doktorun Poluxin küçəsindəki evinə aparardı. Doktor Kasimovun anama qohumluğu çatırdı və o, müayinə üçün bizdən heç vaxt pul almazdı. Anam da həkim idi və onların hər dəfə maraqlı söhbətlərinin şahidi olmuşam. Bir dəfə milli dəyərlərdən söz düşdü və doktor Almaniya-dakı təhsil illərində müşahidə etdiyi bir əhvalat danışdı...

...Bizim qrupumuz beynəlxalq tərkibli idi – almanlar, ruslar, fransızlar, bir bolqar və mən – azərbaycanlı. Hamı çalışqandı, yaxşı oxuyurdu. Lakin qrupumuzun lideri, heç şübhəsiz, Qans adlı alman tələbə idi. Biz dərslərdə çətinliyə düşəndə ona müraciət edərdik və o da məmnuniyyətlə bizə köməklik göstərirdi. Bir gün ixtisas üzrə imtahan verirdik. Bütün qeyri-alman tələbələr yüksək qiymətlər aldılar və mən də əla qiymət aldım. Həmin alman tələbə isə qeyri-kafi aldı. Çox təəccübləndik və imtahandan sonra professoru müraciətlə etiraf etdik ki, Qans hamımıza yardım edir, o, hamımızdan üstündür. Necə olur ki, ona qeyri-kafi, bizə yüksək qiymətlər yazırsınız. Cavabında professor bizə belə dedi: – Mən sizə səmimi cavab verəcəyəm. Siz yüksək qiymətlər aldınız, şübhəniz olmasın, siz o qiymətlərə layiqsiniz. Sizlər təhsilinizi başa vurduqdan sonra öz ölkənizə gedəcəksiniz və əminəm ki, yaxşı həkim olacaqsınız. Lakin Qans heç yerə getməyəcək, O, burada – Almaniyada qalacaq. O, mənimkidir, o, mənim doğmamdır, o, mənim millətimdəndir. Mən ona qarşı daha tələbkar olmalıyam. Mən qəsdən onun qiymətini aşağı saldım ki, o, daha çox çalışsın, daha bilikli olsun və bir baş başqalarından üstün olsun...

Doktor köks ötürüb, “Bax, budur əsl millətsevərlik, öz həmvətəndaşına güzəşt yox, daha çox tələbkarlıq – budur alman millətçiliyi!” - dedi.

Deyəsən, mətləbdən uzaqlaşdım... Qayıdaq bizim imtahana. Beləliklə, qarşımda Elçin oturmuşdu, zavallı, yazıq bir sifətlə və mən onun taleyi barədə qərar verməliydim. Ya almansayağı prinsipiallıq göstərməliydim, ya da azərbaycansayağı güzəşt...

...Yox, “alman millətçiliyi” bizlər üçün deyil... Həm də, artıq yaşa dolmuşdum, xeyli yumşalmışdım, əvvəlki sərtliklə qərar verə bilmirdim. Əvvəlcə, hirsimi soyutmaq üçün qarşımdakı Elçinə xeyli ağır sözlər dedim, danladım və lakin sonda kafi qiymət yazıb dedim: – Bu gün sən mənə günah batırdın – layiq olmadığın halda, sənə müsbət qiymət yazdım. Sən bu qiyməti halallıqla qazanmadın və mən sənə öz zəhmətimi halal etmirəm!

...İndi həmin Elçin disk dükənində qarşımda durub, təəccüb dolu gözlərlə mənə baxır, sırtıq-sırtıq gülümsəyirdi. Onun yanında dayanmış, mağazanın sahibəsi sayılan qəşəng xanım da mənə müəmmalı baxışlarla baxıb gülümsəyirdi. Lənət şeytana, mənim mağazaya gəlişim nədən bu qədər marağa səbəb olub?!

Diskləri alıb getmək istərkən Elçin, “Fuad müəllim, üzr istəyirəm, mən sizə bir əhvalat danışmaq istəyirəm. Danışmasam olmaz, ancaq xahiş edirəm inciməyəsiz” - dedi.

O, nəhayət ciddi bir sifət alıb dedi: – Fuad müəllim, yəqin ki, yadınızdadır, siz kritik vəziyyətimi nəzərə alıb, güzəşt etdiniz, imtahanda mənə kafi qiymət yazdınız və mən sayənizdə ali məktəbi bitirdim, diplom aldım. Gördüyünüz kimi, indi ixtisasım üzrə işləmirəm, lakin taleyimdən razıyam və hər zaman sizə duaçıyam.

“Nə yaxşı ki, ixtisasın üzrə işləmirsen, demək ki, günahımdan müəyyən qədər keçmək olar” - deyə düşündüm.

O isə davam edirdi: – Lakin siz qiymət yazmamışdan əvvəl məni xeyli danladınız və sonda zəhmətinizi mənə halal etmədiyinizi söylədiniz. Halallığın olmaması mənə çox ağır təsir etmişdi. Günlərin birində mağazaya bizim AZİ-dən tələbələr gəlmişdi və mən onlardan sizi soruşdum. Onlar təəssüflə dedilər ki, bəs, Fuad müəllim keçən il rəhmətə gedib. Bu xəbərdən üzüldüm və fikirləşdim ki, nə isə etməliyəm ki, heç olmasa ruhunuz qarşısında bir qədər halallıq qazanım. Mən bu barədə buradakı iş yoldaşlarımla da məsləhətləşdim.

Bu məqamda o, yanında dayanmış mağaza sahibəsinə dönüb baxdı və xanım da başı ilə onu təsdiqlədi. (İndi həmin xanımın mənə müəmmalı baxışlarının səbəbi aydın oldu).

– Beləliklə, mən Təzə Pir məscidinə getdim, mollaya pul verdim, Yasin oxutdurub, dua edib, Allahdan Sizə rəhmət dilədim. İndi siz mağazaya daxil olanda, nə dərəcədə şaşırıdığımı və sevindiyimi təsəvvür edə bilərsiniz...

Demək belə... Müəllimi dünyasını dəyişdikdən sonra onun üçün Yasin oxutduracaq qədər vicdanlı tələbə də varmış bu dünyada...

– Eybi yoxdur, dedim, diriyə də rəhmət var. O ki qaldı tələbələrin sizə dediyinə, Fuad adlı müəllim adaşım həqiqətən keçən il rəhmətə gedib və tələbələr, yəqin ki, onu nəzərdə tutub sizə məlumat veriblər. İstənilən halda, çox sağ olun, mənimçin etdiyiniz dualara görə, dilədiyiniz rəhmətə görə... Hesab edin ki, haqqımı sizə halal etdim.

Sağollaşdım. Qapıdan çıxmamış, dönüb bir daha ona baxdım. Təəccüb dolu gözlərlə məni izləməkdə idi. Görünür, hələ də inanmırdı...

Bax belə...

P.S. Bir daha ora getmədim. Yəqin nigaran qalıb... Bəlkə də, kim bilir, təkrar Yasin oxutdurub mənimçin...

Naxçıvan aeroportu

Əmir Bəy Bakı Ali Neft Məktəbinin dosentidir. İran azərbaycanlısıdır. Təbrizdən gəlib. Əvvəlcə avtomobillə Naxçıvana, oradan da təyyarə ilə Bakıya.

Soruşuram: – Rahat gəldinizmi? Naxçıvan aeroportunda vəziyyət necədir? Cavabında, əladır, deyir. Ən yüksək səviyyədə xidmət göstərilir.

Sevinirəm... Çünki Naxçıvan aeroportu barədə təəssüratım heç də ürəkaçan deyildi.

...94-cü il idi. Türkiyədəki Kocaeli Universitetində çalışırdım. Tətil zamanı ailəmlə birlikdə Bakıya gəlirdik. Uşaqlar balaca idi – oğlum hələ məktəbə getmirdi, qızımsa 2-ci sinifdə oxuyurdu.

Əvvəlcə avtobusla İzmit-İqdir-Naxçıvan istiqamətində uzun bir yol qət etdik. Günortaya yaxın, nəhayət, Naxçıvan aeroportuna yetişdik. Qrafiklə Naxçıvandan Bakıya hər iki saatdan bir reys vardı. Biletlərimizi kassadan aldım, ən yaxın reysə... Tezliklə evimizdə olacağımız barədə xəyallara dalıb təyyarəmizi gözləməkdəydik...

Giriş meydançasında növbəti reyslə uçmağa iddialı xeyli adam toplaşmışdı. Təyyarəyə minik elan olundu. Bayaقدan statik bir halda olan, ədəb-ərkanlı, məsum kütləyə sanki nagahan bir güc gəldi. Meydançadakı qeyri-bircins kütlə gərildi, sıxıldı, coşdu və azgın turbulent axınla keçid qapısına doğru hucum başlandı. Ailəvi olaraq bu insan seline qoşulmaq xeyli təhlükəli idi və biz yalnız passiv bir müşahidəçi kimi bu müdhiş prosesi izləməli olduq. Az sonra, ara sakitləşdikdə, biz keçidə yaxınlaşdıqda artıq gec idi – məlum oldu ki, təyyarə dolub və bizə daha yer yoxdur. Əbəs yerə mən, çox önəmli argument kimi, başım üstə bayraq kimi qaldırdığım biletimizi göstərirəm. Cavabsa birmənalı idi: “Haqlısınız, ancaq nə etməli, təyyarədə artıq yer yoxdur”. Və bir qədər də iradla günahkar da sayıldım: “Bir qədər cəld olmaq lazımdı...”.

Təyyarə uçub getdi. Bizə yalnız onun necə havaya qalxmasını izləmək nəşib oldu...

İki saatdan sonrakı reysdə də hər şey eynilə təkrar olundu. Təyyarə yenə bəzsiz uçub getdi...

Daha iki saat keçdi. Artıq axşam düşürdü. Minik elan olundu. Əvvəlcə hadisələr əvvəlki reyslərdə olduğu kimi cərəyan edirdi... Yenə gərilmə, yenə hücum, yenə təyyarəyə minmək ehtirası ilə coşmuş azgın bir kütlə... Heç bir şansımız yoxdu... Ümidimiz kəsilmişdi. Uşaqlar ağlamaq həddinə çatmışdılar...

Nagəhan uca bir səs eşidildi. 35-40 yaşlarında, ucaboy, yaraşığı bir cavan hayqıraraq bu azgın kütləyə səsəndi: “Ay camaat, siz necə insansınız, siz necə müsəlmansınız, siz necə kişisiniz?! Görmürsünüzümü, burada uşaqı ailə var və onlar sizin əlinizdən keçidə yaxın düşə bilmirlər?!”.

Bir anlıq bu xaotik toplum sakitləşdi, gərginlik yox oldu. Kütlə aralandı və bizim üçün keçidə doğru bir dəhliz yarandı və biz sakitcə, iki tərəfdən

müşayiətlə, sanki fəxri qarovuldan keçərək, nəhayət ki, təyyarəyə minə bildik.

Bizim himayədarımız da təyyarədə sərnəşinlər arasında idi. Məlum oldu ki, o, bölgədə nüfuz sahibi, sayılan bir şəxsdir.

Uçuş başladı, ancaq sağ-salamat mənzilə çatmağa tam əminlik də yox idi. Təyyarə həddindən artıq yüklənmişdi, tərpənməyə yer yoxdu. Keçidlər, rəflər qabaritli əşyalarla, çemodanlarla dolub daşırdı. Qarşımızdakı rəfə yüklənmiş ağır çemodan, təyyarə yuxarı-aşağı hərəkət edərkən sürüşüb-aşılıb üstümüzdə düşməsin deyə, fasiləsiz olaraq, onu tutub saxlamaq məcburiyyətindəydim...

Ancaq bütün bunlara rəğmən, çox xoşbəxtdik. Biz təyyarədə idik, biz evə uçurduq... Bu şansı bizə bəxş etmiş adama sonsuz minnətdarlıqla...

Bakıya çatdıqdan sonra biz ona -- xilaskarımıza bol-bol təşəkkürlərimizi bildirdik. Onun şəxsində biz bir daha inandıq ki, dünya xeyirxah, yaxşı insanlardan xali deyil...

Bir il sonra, Türkiyədən qayıdarkən, yenə Naxçıvandan Bakıya uçmalıydım. Bu dəfə tək idim, ailəm Bakıda idi. Aeroportda kassalar bağlı idi. Məlum oldu ki, biletlər əldə satılır. Alverçilərlə təmas qurmamaq üçün qərara gəldim ki, aeroportda səlahiyyətli şəxslərdən birinə müraciət edim. Necə olsa, professoram, yəqin nəzərə alarlar.

Aeroportda polis rəisinin kabinetinə daxil oluram. Rəis 55-60 yaşlarında, saçları seyrək ağarmış, qarayanız bir polkovnikdi. Əlində qalın bir kitab vardı, oxuyurdu. Məni görüb kitabı masanın üstünə qoydu. Özümü təqdim etdim. Ayağa qalxıb gülər üzlə, sanki çoxdan tanıyılmış kimi, mehribanlıqla məni salamladı. Mənim bilet problemim anidən həll edildi. Uçuşa hələ xeyli vaxt var idi. Onun təklifi ilə oturub bir qədər söhbətləşdik.

Gözüm masanın üstündəki kitaba sataşdı. Somerset Moem... Onun yanında da Frans Kafka...

Naxçıvan aeroportu, polis rəisi, Somerset Moem, Frans Kafka... Nə işə bir uyğunsuzluq vardı... Rəis fikrimi anidən duydu.

– Mənim çox zəngin kitabxanam var, - dedi. Dünya ədəbiyyatı, Azərbaycan ədəbiyyatı, klassik ədəbiyyat, müasir ədəbiyyat... Ancaq, təəssüf ki, onları oxumağa vaxtım yoxdur. Bəzi kitabları bura gətirib, arada vaxt tapanda oxuyuram. İndi səbirsizliklə təqaüdə çıxmağımı gözləyirəm, bütün o kitabları oxumağa asudə vaxtım olsun.

Onunla tarix, ədəbiyyat, poeziya barədə söhbətləşdik, bəzi populyar elmi məsələlərdən də xəbərdardı. Kosmik qara dəliklər barədə mənim fikrimi soruşdu. Qarşımda polis mündirində həqiqi mənada bir ziyalı, intellektual bir şəxs oturmuşdu. Bu şəxs polislər və xüsusilə polis rəisləri barədə cəmiyyətdə mövcud stereotiplərə qətiyyən uyğun gəlmirdi.

Təyyarəyə minik başladı. Rəis şəxsən gəlib məni təyyarəyə qədər ötürdü. Mənim yaddaşımda o, xoş bir xatirə kimi qaldı – Somerset Moyemi oxuyan, qara dəliklərlə maraqlanan, topladığı kitablarını oxumaq üçün təqaüdünü səbirsizliklə gözləyən polis polkovniki...

Bax belə...

P.S. Fikirləşirəm, görəsən, rəisin aeroportda biletlərin kassada yox, alverçilər vasitəsilə satılmasından xəbəri varmı? Lənət şeytana, desəm ki, yoxdu, inandırıcı olmaz. Əqidə-əməl ziddiyyəti... Bəlkə elə buna görə o, təqaüdə çıxmağı bu qədər arzulayırmış... Kim bilir...

Oktay Sinanoğlu və Turan Elm Mərkəzi

1996-cı il idi. Mən Beynəlxalq Balkan Fizika Konqresində iştirak edirdim. Konqres Türkiyədə, Antalya əyalətinin Kaş qəsəbəsində keçirilirdi. Kaş tarixi abidələrlə zəngin, Aralıq dənizinin füsunkar sahilində yerləşən, üç tərəfdən dağlarla, şam meşələri ilə əhatə olunmuş, təyyarədən baxdıqda formaca qaşu xatırladan gözəl bir kurort şəhərciyidir. Tarixi çox qədimdir – əsası bizim eradan əvvəl 4-cü əsrdə qoyulmuş və o zaman adı Antifellos olmuşdur. Eramızdan əvvəl 1-ci əsrdə tikilmiş nəhəng amfiteatr şəhərin zəngin tarixindən xəbər verir...

Beləliklə, Fizika konqresi belə bir romantik məkanda keçirilirdi. Konqresin birinci günü mən mayelərdə mənfi təzyiq mövzusunda məruzə ilə çıxış etdim. Dinləyicilər arasında Konqresin fəxri qonağı Prof.Dr. Oktay Sinanoğlu da vardı. O, bizim aşkar etdiyimiz mənfi təzyiq effekti ilə çox maraqlandı, davamlı söhbətlərimiz oldu, dostlaşdıq. Bizi bir-birimizə təkcə elmi mövzular deyil, türkçülük, turançılıq əqidəmiz də yaxınlaşdırırdı.

Prof. Oktay Sinanoğlu kvant kimyasının yaradıcılarından biri olmaqla çox böyük alim idi. Onu Türkiyədə türk Eynşteyni adlandırırlar. Amerikada ali təhsil almış, çox gənc yaşlarında böyük elmi nailiyyətlərə imza atmış Oktay bəy hələ 28 yaşında Amerikanın Yale Universitetinin tam professoru seçilmiş və bununla da son yüz ildə universitetin ən gənc professoru olmaq şərəfinə nail olmuşdu. O, məxsusi bir fərmanla təsis edilmiş "Türkiyə Cümhuriyyəti professoru" adına layiq görülmüş yeganə şəxsdir.

Prof. Oktay Sinanoğlu iki dəfə kimya üzrə Nobel mükafatına təqdim olunmuşdu. Lakin düşünürəm ki, turançı ideyaları, anti-amerikan, antisyonist mövqeyi onun bu mükafatı almasına mane oldu...

Ümumiyyətlə, reallıq odur ki, Nobel mükafatı almaq üçün təkcə böyük elmi nəticələr əldə etmək, görkəmli əsərlər yazmaq yetərli deyil. İddiaçı siyasi kontekstdə də müəyyən tələblərə uyğun olmalıdır. Bəzən siyasi faktor hətta daha həlledici olur. Orxan Pamukun erməni genosidi barədə "ətirafları" olmasaydı, yazdığı bədii cəhətdən ortabab əsərlərinə görə çətin ki, Nobeleyə layiq görülərdi. Aleksandr Soljenitsinin də Nobel almasında, heç şübhəsiz, onun antisovet mövqeyi həlledici rol oynamışdı...

Amerika mühitində yetişmiş bir alim olsa da, Oktay bəy öz anti-amerikan mövqeyini hər zaman, hər yerdə açıqca bəyan edirdi. Onun fikrincə, yerli amerikanların beyni aşırı komfort sayəsində piylənib, onlar rasionallıq düşünmə qabiliyyətini itiriblər və Amerikada elm yalnız gəlmələrin hesabına inkişaf edir. Onun nəzərində Amerika dünyada fitnə-fəsadın əsas mənbələrindən biri idi.

Oktay bəy qatı turançı idi, türk ulusu, türk dili onun qürur mənbəyi idi. O, Böyük Turan ideyası ilə yaşayırdı. Oktay bəyin əsas qayğılarından biri türk dili idi. “Türkce gedirse Türkiye gedir” ifadəsi onun çıxışlarının əsas tezislərindən biriydi. O, Türkiyədə orta məktəblərdə ingilis dili təhsilin qəti əleyhinəydi. Türk cocuqlar ilk təhsilini öz ana dilində almalıdır – onun davamlı, təkidli çağırışlarından biri bu idi.

Mən də bu məsələdə onunla tam həmrəydim. Azərbaycanda körpələrin, uşaqların rusdilli təhsil alması mənim ağırlı yerimdi. Mənim də qəti əqidəm budur ki, azərbaycanlı uşaqlar orta məktəbdə öz ana dilində oxumalıdır. Sonrakı təhsil isə istənilən başqa dildə ola bilər – əsas bünövrədir! Milli pol-yarizasiya... Bir tərəfdə türkdilli, o biri tərəfdə isə rusdilli azərbaycanlılar... Arada isə mənəvi baryer, keçilməsi çətin... Bu iki zümrənin istər ailədə, istərsə də cəmiyyətdə anlaşması zor...

Oktay bəyin, o böyük alimin ana dili mücadiləsi ömrünün sonunadək davam etdi. Məqsədinə nail oldumu? Bilmirəm... Lakin o, bir türk oğlu türk kimi təkcə elmdəki böyük nailiyyətləri ilə deyil, həm də böyük vətəndaşlıq mövqeyi ilə millətine önəmli xidmətlər göstərdi.

Onun ən böyük arzularından biri də Türkiyədə Turan Elmi Mərkəzi yaratmaq idi. Bu barədə o, Türkiyə hökumətinə öz projesini təqdim etmişdi. Bu projeyə görə Ankara yaxınlığında böyük bir ərazidə elm şəhərini yaratmalı idi ki, orada dəqiq elmlər sahəsində fundamental tədqiqatlarla yanaşı mühəndislik, iqtisadiyyat üzrə də ən müasir səviyyədə elmi işlər aparılmalı idi. Bütün türkdilli ölkələrin görkəmli alimlərini vahid mərkəzdə bir araya gətirməklə, ən müasir elmi-texniki mövzular üzrə araşdırmalar aparmaq, bu tədqiqatlara zəki gəncləri cəlb etmək və bununla onların özlərini təsdiq etməsi üçün yaradıcı elmi məkanın mövcudluğunu təmin etmək – yaradılacaq Elmi Mərkəzin məramı bu idi. Həmin Elmi Mərkəzdə mənə hidrodinamika üzrə bölümə rəhbərlik təklif olunmuşdu.

Konfransın sonuncu günü Kaşın bələdiyyə başqanı Oktay bəyin şərəfinə ziyafət təşkil etmişdi. Dövlətli olaraq mən də həmin məclisdə iştirak edirdim. Ziyafətin gedişatında Oktay bəyi hökumət xəttinə telefona çağırıdılar. O, tezliklə qayıtdı və mənə böyük məmnunluqla məlumat verdi ki, bəs, Turan Elmi Mərkəzi projesinə artıq Suleyman Dəmirəl də imza atmışdır. Suleyman Dəmirəl o zaman Türkiyənin Prezidenti idi. Belə bir təsəvvür yaranmışdı ki, artıq projenin icrasına heç bir maneə ola bilməz... “Fuad bəy, şimdilik siz Baküyə dönersiniz. Mayıs ayında biz sizi, inşaallah, birlikdə çalışmaq üzərə davət edəcəyiz”. Oktay bəyin bu sözlərindən çox məmnun oldum. Texniki və maddi imkansızlıq səbəbindən həyata keçirə bilmədiyim ideyalarımı artıq bu müasir elmi mərkəzdə reallaşdırma biləcəkdim. Bu ümidlə mən Bakıya döndüm.

Lakin aylar keçdi, fəqət Türkiyədən bir xəbər gəlmədi. Bir il sonra Oktay bəylə yenidən görüşdük. Mənim “Oktay bəy, nə baş verdi?” - sualına o, “Nə gözləyirdimsə, o da oldu. Bir zaman sizə söylədiyim qüvvələr projenin reallaşmasına imkan vermədilər” dedi. Xatırlayıram, bir zaman Oktay bəy demişdi: “Dünyada gedən prosesləri müəyyən edən, idarə edən super

qüvvələr mövcuddur. Onlar hər bir ölkə üçün müəyyən sərbəstlik kvotası ayırmışlar. Bu kvota xaricində hər hansı fəaliyyətin qarşısı qətiyyətlə alınır”.

Demək ki, Türkiyə Prezidentinin belə imzaladığı projeyə veto qoyulmuşdu. Daha üstün səlahiyyətli qüvvə ilə... Beynəlxalq Turan Elmi Mərkəzi yaratmaq, türkdilli müsəlman alimlərin müasir elmi mövzular üzrə birgə fəaliyyətini təmin etmək... Olamaz!...

* * *

Oktay bəyin verdiyi məlumata görə, Türkiyə dövləti milyardlarla dollar para sərf edərək, türk gənclərini Avropa ölkələrinə və Amerikaya “doktora yapmaq” üçün göndərməkdə idi. Fəqət, o milyardlardan tək-cə biri yetərdi ki, Türkiyədə müasir elm və tədris mərkəzləri yaradılsın və gənclərin ən yüksək səviyyədə elmi çalışmaları üçün münasib şərait yaradılsın.

Oktay bəyin fikrincə, bu məsələdə Batı ölkələrinin paradan başqa, digər, daha mühüm uduşu da var. Əgər xaricə gedən gənc çox zəki, istedadlıdırsa, təhsilini bitirdikdən sonra o, adətən, vətənə qayıtmır. Bu da başadüşüləndir. Bir elm adamı kimi yetkinləşmək üçün Qərb ölkərindəki texniki imkanlar, elmi mühit, xüsusi diqqət, maalasef, onun vətəninə yoxdur. Beləliklə, bizim gənc qalmaq təklifini qəbul edir, çalışır, bir alim kimi özünü təsdiq edir və nəticə etibarilə, Qərbin elmi-texnoloji inkişafının təminatçılarından birinə çevrilir. Əgər “doktora yapan” ortabab səviyyədədirsə, o, məhdud bir mövzuda dissertasiya müdafiə etdikdən sonra, asanlıqla PhD qazanır və elmi cəhətdən yarımçıq şəkildə Türkiyəyə dönür. İngiliscə gözəl bilir, çox iddialıdır... Dosent olur, professor olur, bölüm başqanı seçilir ...və ətrafında özündən də zəiflərini toplayıb, müəyyən müasir elmi mövzuları istismar edərək, ciddi tədqiqat simulyasiyası ilə məşğul olur... Ən əsası isə, yerləşdiyi akademik məkan ətrafında bir mənəvi-psixoloji çəpər də çəkir daha savadlı, daha istedadlı elm adamları qarşısında...

Oktay bəy danışdıqca, mən bununla bağlı öz Türkiyə təcrübəmi yada salırdım...

...Kocaeli Universitetində çalışarkən, İzmirdən bir dəvət gəldi – mən Ege Universitetində çeşidli mövzular üzrə silsilə elmi seminarlar keçirmək üçün dəvət olunmuşdum.

Seminarlar çox uğurla keçdi. Birinci məruzədə mən qeyri-xətti dalğa proseslərindən, mənfi təzyiq effektindən və ümumiyyətlə təbiətdəki ilahi nizam və qanunauyğunluqlar barədə danışdım. Seminardan sonra Anadolu mənşəli bir professor mənə yaxınlaşdı və yavaşca “Xocam, siz burada Allah, ilahi nizam ifadələrini çox da işlətməyin. Buradakı professorların bir qismi bundan xoşlanmazlar, onlar ateistdirlər” - dedi. Demək, xoşlanmazlar... Səhəri gün məruzəmə elm və dinin vəhdəti barədə böyük alimlərin (Eynşteyndən Planka qədər) fikirlərini də əlavə etdim. Bəzi iştirakçılar müəyyən sızıntı keçirsələr də, seminardakı çoxluq mənim yanaşmamı məmnunluqla qəbul etdi.

Seminarlarda Ege Universitetinin Elmi Araşdırmalar Mərkəzinin başqanı da iştirak edirdi. Qəribə soyadı vardı – Telefonçu... Professor Engin Tele-

fonçu. Sonuncu seminardan sonra o, yaxınlaşdı, öz razılığını bildirdi və mənə onun mərkəzində bölüm rəhbəri olmağı təklif etdi. Cox cəzbedici idi və mən səhəri gün təklifi qəbul etdim. Beləliklə, mənim işə qəbul olunma proseduru başladı. Engin bəy izah etdi ki, qaydaya görə, mən əvvəlcə fizika kafedrasına professor seçilməli, daha sonra isə oradan Mərkəzə transfer edilməliydim.

Fakültənin dekanı Mehmet bəy, Engin bəylə birgə mənim iştirakımla, fizika kafedrasının müdiri ilə görüşdü. Ona, mənimçin o zaman bir qədər qərribə görünən, izahatlar verdi. Dedi ki, siz heç narahat olmayın, Fuad bəyin kafedraya seçilməsi formal xarakter daşıyır və seçildikdən dərhal sonra o, Mərkəzə bölüm rəhbəri keçiriləcək.

Kafedra iclası iki gün sonra keçirilməli və mənim seçilmə məsələm səsə qoyulmalı idi. Prof. Telefonçu əmin etdi ki, hər şey artıq razılaşdırılıb və hər hansı problem olmayacaq. İki gün vaxt var idi və mən başqa bir məsələ ilə əlaqədar İstanbula getdim. Oradan seçki gününün sonunda dekana telefon açdım. Dekan böyük hüznə bildirdi ki, bəs, kafedranın iclasında səsvermənin nəticəsi mənim lehimə olmayıb. Bu, əlbəttə ki, gözlənilməz idi və mən təcili İzmirə qayıtdım. Mehmet bəy məni təlaş və üzrxahlıqla qarşıladı, yanımdaca kafedra müdirinə zəng etdi: “Siz nə biçim insanlarsınız? Mən ki sizə izah etdim, Fuad bəy kafedrada qalmayacaq. Fuad bəydən bu qədərmi qorxdunuz?!”. Axırda çox sərt bir ifadə də işlətdi...

Sonra mənə üz tutub: – Fuad bəy, siz bunlardan, əslində, heç inciməyin. Bu zavallılar sizin seminarlarda iştirak etdikdən sonra qorxuya düşüblər. Seçildikdən sonra sizin kafedrada qala biləcəyiniz barədə ən kiçik ehtimal belə onları təlaşa salmış, sizin yanınızda öz səviyyəsizliklərinin faş olacağından qorxmuşlar. Ancaq, siz heç rahatsız olmayın, rektorun da bu olaydan xəbəri var. Səsvermə təkrar keçiriləcək və belə bir kəz, əminəm ki, yaşanmayacaq.

Lakin mən, dekanın və prof. Telefonçunun təkidinə rəğmən, razılıq vermədim, artıq belə bir mənəvi mühitdə işləmək mənimçin maraqlı deyildi...

Bax belə...

P.S. Professor Oktay Sinanoğlu Azərbaycanı çox sevirdi, Bakını görmək arzusunda idi. Qismət olmadı... O, 2015-ci ildə, sevmədiyi Amerikada, Mayamidə dünyasını dəyişdi...

Professor Boqnerin əhvalatı

2002-ci il idi. Amerikanın Corciya Universitetində dəvətli professor kimi çalışmaqdaydım. Qarabağ müharibəsi gizli-aşkar davam etməkdə idi. Rusiyanın imperiya paradiqmasının “parçala, hökm et!” prinsipinin reallaşdırılması sayəsində, qulbeçə Ermənistan Azərbaycana qarşı həyasız işğalçı siyasətini davam etdirməkdə idi. Azərbaycana qarşı ağılaşmas haqsızlıq dünyada biganəliklə qarşılanırdı. Hətta bəzi ölkələr, ictimai-siyasi

qurumlar işğalçı ölkə ilə gizli-aşkar həmrəylik göstərdilər. Dünyanın aparıcı ölkələrinin bu problemə münasibətində siyasi və dini təəssübkeşlik də müəyyən rol oynayırdı.

Ümumiyyətlə, Qarabağ probleminin mahiyyəti barədə dünya ictimaiyyətinin əksər hissəsi məlumatsız, bir hissəsi isə erməni kontekstində "məlumatlı" idi. Ən sıravı ermənidən tutmuş, erməni diasporunun ideoloqlarına qədər, bu məsələdə səfərbər idi. Dünyada erməninin ayağı haraya dəyirdisə dəysin, Qarabağ "həqiqətləri" yerli ictimaiyyətin beyninə aktiv şəkildə yeridilirdi. Beləliklə, Qarabağ müharibəsinin ilk illərində biz təkcə hərbi cəhətdən məğlub olmamışdıq, biz, həmçinin, informasiya savaşında ağır məğlubiyyətə uğramışdıq. Dünya ictimaiyyətinin nəzərində zavallı, yazıq, məzlum erməni və qəddar, amansız, barbar azərbaycanlı obrazı yaradılmışdı...

Müharibə bizim ərazimizdə gedirdi, bizim torpaqlar işğal olunmuşdu, bizim vətəndaşlar öz doğma yurdlarından didərgin düşmüşdü. ABŞ Konqresində isə hələ 1992-ci ildə erməni lobbisinin təşəbbüsü ilə "Azadlığa Dəstək" Aktına, Azərbaycana Amerikanın birbaşa dövlət yardımını qadağan edən, xüsusi "907 nömrəli düzəliş"i qəbul edilmişdi. Bu qərar, əlbəttə ki, siyasi riyakarlığın, haqsızlığın sirvəsi idi. İşğala məruz qalan da biz, sanksiyalara məruz qalan da biz...

Belə bir dövrdə mən Corciya universitetində çalışmağa başlarkən, ilk növbədə, Azərbaycan, Qarabağ problemi barədə orada tam məlumatsızlıqla rastlaşdım. Ümumiyyətlə, sadə amerikalılar üçün xarakterik cəhət onların Amerikadan kənar dünya barədə məlumatsızlığıdır. Onlar nəinki Azərbaycanı tanımır, əhalinin əksər hissəsi üçün hətta Avropada gedən proseslər belə çox da maraqlı deyil. Əhalinin az bir hissəsi isə bir qədər məlumatlı olsa da, onların konkret ölkə barədə biliyi primitiv və ya da neqativ stereotiplər üzərində formalaşır.

Beləliklə, məlum oldu ki, Corciya universitetində hətta professura səviyyəsində Qarabağ problemi barədə, demək olar ki, heç bir təsəvvür yoxdur. Və mən qərara aldım ki, universitetdə Azərbaycandakı vəziyyət və Qarabağ konflikti barədə müəllim və tələbələr üçün bir seminar keçirdim.

...Auditoriyada yüzə qədər iştirakçı vardı. İlk olaraq, mən onlara sualla müraciət etdim: – Kim deyər, Azərbaycan harada yerləşir? Sükut çökdü. Nəhayət, biri dedi, "in Kokasə", yəni Qafqazda. Bir başqası isə səsləndi, "Aminya, Aminya...". Yəni o, yalnız Ermənistanı tanıyır, Azərbaycanı yox...

Beləliklə, mən məruzəmdə auditoriyanı Azərbaycan, Qarabağ savaşı barədə, xəritələrdən, videomateriallardan istifadə etməklə, ətraflı məlumatlandırdım. Çoxlu suallar oldu. Ümumiyyətlə, seminar kifayət qədər uğurlu keçdi. Sonda bir çoxları yaxınlaşıb mənə minnətdarlıqlarını bildirdilər, etiraf etdilər ki, bu məsələdə tamamilə məlumatsızlarmış...

Corciyada olduğum müddətdə bir sıra elmi seminarlar da keçirdim və görünür, tanımadıqları bir ölkədən, Azərbaycandan gəlmiş professorun elmi səviyyəsi yerli professura üçün gözlənilməz olmuşdu. Mənimlə söhbət-

lərində onlar bunu səmimiyyətlə etiraf edirdilər. Şəxsimə qarşı böyük sayqı və diqqət, bir elm adamı olaraq mənə verilən dəyərin ifadəsi idi.

Amerikanlar öz şəxsi həyatlarında xeyli konservativdirlər adətən, qonağı restorana aparırlar, evə çox nadir hallarda, xüsusi sayqı və hörmət əlaməti olaraq dəvət edirlər.

...Günlərin birində, mənəmlə dostlaşmış professorlardan biri öz adından və xanımı adından mənə evlərinə, şam yeməyinə dəvət etdi. Onun xanımı da həmin universitetin professoru idi.

Evləri şəhərin kənarında idi. Qeyd edirəm ki, amerikanlar üçün, bizdən fərqli olaraq, şəhər mərkəzində deyil, şəhər ətrafındakı evlər daha prestijli sayılır. Bir mərtəbəli, beletaj, kottec tipli sadə, lakin zövqlə tikilmiş bir ev idi. Təxminən 6-7 sotluq bir həyəti vardı, o da əsas etibarilə, yaşıl çəmənlikdən ibarət idi. Qonşu evin sahəsi ilə arada hər hansı daş-divar yox idi (yenə də bizdən fərqli!). Yalnız balaca kollardan "hörülmüş" simvolik bir arakəsmə...

Küçə tərəfdən evlərinin divarında, əlbəttə ki, amerikan bayrağı dalğalanırdı. Evə daxil oldum və gözlənilməz, fəvqəladə xoş bir mənzərə ilə rastlaşdım: qonaq otağında üçrəngli Azərbaycan bayrağı asılmışdı... Mən həyatımın ən xoşbəxt anlarından birini yaşadım... Bu mənə və mənim şəxsimdə ölkəmə göstərilmiş sayqı və ehtiramın olduqca təsirli bir ifadəsi idi.

* * *

Lakin bütün bu xoş məqamlarla yanaşı, universitetdə Azərbaycana münasibətdə bir xoşagəlməz istisna da var idi – professor Boqner... İşlə əlaqədar onunla tez-tez görüşürdük, söhbətləşirdik. O, Qarabağ haqqında "çox məlumatlı" idi və Azərbaycana qarşı xeyli aqressiv münasibət bəsləyirdi. Mənəmlə söhbətlərində "nə istəyirsiniz bu zavallı ermənilərdən, onların tarixi torpaqlarını zəbt etməsəniz, indi də qaytarmaq istəmirsiniz" - deyə bizləri günahkar sayırdı. Onun nəzərində azərbaycanlılar köçəri, barbar, vəhşi bir türk tayfası idi. Mənim onu fikrindən döndərmək cəhdlərim boş çıxırdı, tarixi arqumentlərə qulaq asmaq belə istəmirdi.

Mənim üçün maraqlı idi, onun Azərbaycan haqqında bu qədər "məlumatlı" olması haradandır? Sonra hər şey aydınlaşdı. Məlum oldu ki, universitetdə bir erməni professor var və o, artıq Boqner üzərində kifayət qədər işləmişdir...

Tarixi arqumentlərin belə prof. Boqnerə təsir etmədiyini görüb başqa üsula əl atdım. Mən ona, sadəcə, Bakıdan gətirdiyim bir neçə musiqi disklərini bağışladım – Üzeyir Hacıbəyliyə, Qara Qarayevdən, Fikrət Əmirovdan, Soltan Hacıbəyovdan...

Bir müddət sonra mən işlə əlaqədar Boqnerin kabinetinə daxil olarkən gördüm ki, o, kompüterdə nə işə çap eləyir və eyni zamanda, Soltan Hacıbəyovun "Karvan"ına qulaq asır. Bir başqa vaxtlarda Fikrət Əmirovun "Şur"una, Qara Qarayevin "Don Kixot" simfonik qravürlərinə...

Nəhayət, bir gün o, gül kimi açıldı: “Bunlar dahiyənə əsərlərdir. Yox, köçəri, barbar xalq belə musiqi əsərləri yarada bilməz. Bunlar yalnız yüksək mədəniyyətə sahib bir xalqa məxsus sənət əsərləridir”.

Bu, mənim üçün bir qələbə idi. Sonralar biz onunla dostlaşdıq, o, əsl həqiqəti anladı və qəbul etdi. Artıq əvvəlki erməniperəst prof. Boqner yox idi, Azərbaycana rəğbət bəsləyən prof. Boqner var idi... Adi, hətta tarixi arqumentlərin işləmədiyi bir halda musiqimiz milli Kimliyimizi bəyan etmiş oldu...

Bax belə...

Böyüklük və Etiraf

Dahi alimlər də, nəticə etibarilə insandırlar. Onlar da səhv edirlər. Lakin onlar hər zaman, səhvlərini etiraf edəcək qədər, böyüklük sərgiləyə bilirlərmi? Öz həmkarlarına və rəqiblərinə qarşı xeyirxahlıq göstərə bilirlərmi? Təəssüf ki, çox zaman yox. Səhvlərin etirafı, xeyirxahlıq, alicənablıq, əslində, elm aləmi üçün tipik olmayan xüsusiyyətlərdir. Tam əksinə! Böyük şəxsiyyətlər arasında konfliktlər, hətta düşmənçilik həddində qarşıdurmalar elm və sənət aləmi üçün daha xarakterikdir. Nyuton-Hük, Nyuton-Leybnits, Tesla-Edison, Leonardo da Vinçi- Mikelancelo, Tolstoy-Dostoyevski qarşıdurmaları... Lakin istisnalar da var.

...Dahi Maks Plank, Boltsmanın molekulyar nəzəriyyəsinə əvvəlcə tamamilə rədd edirdi. Lakin sonralar o, öz səhvini etiraf etdi və bu nəzəriyyənin ən ardıcıl müdafiəçisinə çevrildi.

...1922-ci ildə Aleksandr Fridman Eynşteynin ümumi nisbilik nəzəriyyəsinin tənliklərindən alınan bir həllə əsasən kainatın sabit olmadığını, onun genişlənməkdə olduğunu riyazi olaraq isbat etdi. Bu nəticə ilə əvvəlcə razılaşmayan Eynşteyn sonradan öz səhvini etiraf etdi.

Eynşteynlə bağlı bir başqa etiraf faktı barədə böyük riyaziyyatçı alim, akademik Vladimir Arnoldun dilindən eşitmişəm...

...Dahi fransız riyaziyyatçısı, fiziki və filosofu Anri Puankarenin 1895-ci ildə fəlsəfə jurnalında dərc olunmuş məqaləsində, Eynşteyndən xeyli qabaq, nisbilik nəzəriyyəsinin bəzi əsas müddəaları öz əksini tapmışdır. Bu məqalədə həmin məşhur $E=mc^2$ düsturu da hazır şəkildə verilir. Puankare qeyd edir ki, düsturun çıxarılışı çətinidir və jurnal fəlsəfə jurnalı olduğundan bu düsturu mən burada çıxarılışsız verirəm.

Puankarenin yaxın dostu, Sürix Universitetinin professoru Minkovski bu məqaləni oxumağı tələbəsi Albert Eynşteynə məsləhət görür. Eynşteyn məqaləni oxuyur və həmin düsturu, çıxarılışla birlikdə, heç bir istinad vermədən, 1905-ci ildə çap olunmuş məqaləsində təqdim edir.

Yalnız çox illər keçdikdən sonra, 40-cı illərdə, bu düsturun yaranma tarixçəsi barədə jurnalistin sualını cavablandırarkən o, bu məsələdə Puankarenin nəticəsindən xeyli dərəcədə istifadə etdiyini etiraf edir və Puankareyə zamanında istinad verməməyinin səbəbinin cavanlıq səhvi olduğunu deyir.

Lakin burada ən maraqlısı odur ki, Eynşteynin jurnalın redaksiyasına təqdim olunmuş məqaləsi o vaxt, təbii olaraq, Puankareyə rəy üçün göndərilibmiş... Puankare isə məqaləni dahiyənə adlandıraraq, ona əla rəy yazır və məqalə dərc olunur. O zaman dostu Minkovski Puankaredən soruşur ki, o, nə üçün rəy yazarkən bu düstura öz müəlliflik prioritetini bəyan etməmişdir? Puankareninsə cavabı çox sadə olmuşdur: – Bizim borcumuz gənclərə xeyirxahlıq etməkdir...

Əlbəttə, bu fakt Puankarenin bir şəxsiyyət kimi böyüklüyündən və əlbəttə ki, unikalığından xəbər verir. Elm tarixində ikinci buna oxşar “bəxşiş” faktı mənə məlum deyil!

Bəxşişsə hədsiz dərəcədə qiymətli idi. Müasir fizikanın təməl prinsipləri sayılan ifadələr çox deyil. Nyutonun ikinci qanunu, Termodinamikanın ikinci qanunu, Plank düsturu, Heyzenberq prinsipi... Bu sırada indi Eynşteyn düsturu adlanan $E=mc^2$ ifadəsi xüsusi yer tutur...

(Bir fizik kimi düşünürəm ki, puankare ölçü vahidi kimi götürülərsə, o zaman 1 puankare xeyirxahlığın maksimum həddini göstərmiş olar).

Dahi şəxslərin timsalında xeyirxahlıq, alicənablıq və etiraf nümunələri kifayət qədərdir. Lakin bu xüsusiyyətlər, mənim kimi sıradan elm adamının təcrübəsində də, nadir hallarda olsa da, zaman-zaman təzahür etmişdir.

...Ukraynanın İvano-Frankovsk şəhərində keçirilən Anomal maye mexanikası üzrə Ümumittifaq konfransının iştirakçısı idim. Aspiranturaya təzə daxil olmuşdum. 24 yaşım vardı. Bu, mənim həyatımda ilk elmi konfrans idi. Konfransın programında mənim də məruzəm vardı – ilk elmi məruzəm... Bakıdan böyük bir heyət gəlmişdi – başda akademik Azad Mirzəcanzadə olmaqla...

Konfrans İvano-Frankovskın yaxınlığındakı Yaremça adlı çox gözəl bir qəsəbədə keçirilirdi. Alp dağlarının ətəyi, dekabr ayı, qarla örtülmüş meşə... Bax, belə bir füsunkar yerdə konfrans işə başladı. Mən konfransın birinci günü çıxış etdim. Mövzum aşkar etdiyimiz maqnit tiksotropiyası effekti barədə idi. Məruzəmin sonunda bir neçə sual oldu, lakin hər hansı irad səslənmədi.

Konfransın 1-ci gününün sonunda Neprimerov adlı bir professor çıxış etdi. Nikolay Nikolayeviç Neprimerov hidrodinamika üzrə görkəmli mütəxəssis idi. 60-65 yaşlarında... Müstəqil fikirli, elmi mübahisələrdə çox inadkar, kompromissiz bir şəxs idi. Diskussiyalarda Azad müəllimlə tez-tez mübahisəyə girir, öz iradlarını çəkinmədən bəyan edirdi.

Azad müəllim konfransın təşkilat komitəsinin sədri idi və konfransda cərəyan edən bütün proseslər onun iradəsi ilə yönəldilirdi. Ümumiyyətlə, iştirak etdiyim bütün mötəbər konfranslarda onun bir lider olaraq şəxsiz dominantlığının şahidi olmuşam. Tanınmış rus, erməni, yəhudi elm quzğunları onun yanında quzuya dönürdülər. Kənardan onun şəxsiyyətinə bu kütləvi pərəstiş səhnələrini seyr etmək mənə böyük zövq verir, azərbaycanlı bir alimin beynəlxalq elmi məclislərdə başqalarını öz iradəsinə necə tabe etdiyini görmək, onun bir tələbəsi kimi mənə sonsuz qürur hissi bəxş edirdi...

Prof. Neprimerov isə tək-tük şəxslərdən biri idi ki, Azad müəllimin orbitinə qatılmır, özünü kifayət qədər sərbəst aparırdı.

Beləliklə, Neprimerov çıxış edirdi: "...burada bir aspirant çıxış etdi, Vəliyev. O, iddia edirdi ki, bircins maqnit sahəsində maqnit tiksotropiyası effekti alınmışdır. Lakin bu mümkün deyil. Bu effektin alınması üçün sahə mütləq qeyri-bircins olmalıdır...". Və bu tərzdə davam edərək, iradlarını bildirdi...

Konfransın 1-ci günü bitdi. Axşam Azad müəllimlə görüşdüm. Xahiş etdim ki, səhər sessiyasında mənə söz versin, Neprimerovu cavabsız qoymaq olmaz... Azad müəllim gülümsəyərək razılığını bildirdi, bunu məndən gözləyirmiş...

Səhəri gün birinci mənə söz verildi və mən cəsarətlə "döyüşə" atıldım: "Dünən burada prof. Neprimerov mənim məruzəmlə bağlı iradlarını bildirdi. Hesab edirəm ki, bu, bir anlaşılmazlıqdan irəli gəlir. Alınmış effektin məgzi elə ondadır ki, o, yalnız bircins sahədə baş verir ...". Mən cavabımı nəzəri prinsiplərlə əsaslandırdım, tutarlı empirik arqumentlər göstərdim. Sonda Azad müəllim, iclasın sədri kimi, Neprimerova müraciət etdi: "Nikolay Nikolayeviç, siz cavabla razısınızmi?". Neprimerovdan hansı reaksiya gözləmək olardı?... Əlbəttə ki, cığallıq edəcək... Əlbəttə ki, özünəməxsus inadkarlıqla polemika açacaq... Əlbəttə ki, mümkün arqumentlərlə, bu mövzuda çox da peşəkar olmayan auditoriyanı əsas məsələdən yayındıracaq...

Lakin gözləntilərin tam əksinə, prof. Neprimerov gülümsəyərək ayağa qalxdı və uca səslə "Tamamilə, tamamilə razıyam" - dedi.

Mən istədiyimə nail oldum. Məndən daha çox Azad müəllim sevirdi – tələbəsi onun güclü bir rəqibini məğlub etmişdi. Sonralar o, uzun müddət mənim bu qələbəmi müxtəlif toplantılarda qeyd edirdi. Elmi şurada, oradakı professorlara "Gedin, o aspirant Fuaddan öyrənin elmi diskussiyalarda necə qalib gəlmək olar" - deyə səslənmişdi.

Azad müəllim bu olayı mütləq qələbə kimi dəyərləndirirdi və bundan zövq alırdı. Mən də, eyforiyaya vararaq, bu qələbəmlə bir fəxarət duyurdum.

Lakin postfaktum, illər keçdikdən sonra, indi mən həyatımdakı bu maraqlı olayı bir qədər başqa cür dəyərləndirirəm. Əlbəttə ki, mənim o cəsarətli çıxışım təqdirəlayiqdi. Neprimerov, əlbəttə ki, mənim haqlı olduğumu başa düşmüşdü. Lakin o, çox asanlıqla, səhvini etiraf etməyə də bilərdi. Mövzu hələ təzə-təzə tədqiq edilməkdə idi, effektlə bağlı çox sayda cavabsız suallar vardı və o, polemika üçün kifayət qədər arqumentlər tapa bilərdi. Lakin o, belə etmədi... Alınan nəticənin həqiqətən dəyərli olduğunu qəbul edərək, bir gənc aspirant qarşısında öz səhvini etiraf etməsi o görkəmli alimin bir şəxsiyyət kimi böyüklüyünün ifadəsi idi...

Həyatımda oxşar bir olayla illər sonra yenidən rastlaşdım.

85-ci il idi... Mən artıq elmlər doktoru, professor idim. Moskvada, maye mexanikası üzrə ümumittifaq konfransında məruzə etdim. Aldığımız, olduqca qeyri-adi, fəvqəladə maraqlı bir fenomen – mayelərdə mənfəi təzyiq effekti barədə. Məruzədən sonra diskussiyalar başladıqda Robert Niqmatulin, Moskva Dövlət Universitetinin professoru, hidrodinamika üzrə görkəmli

alim (hal-hazırda Rusiya Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü), qəflətən yerindən sıçradı və çox aqressiv bir şəkildə alınmış effekti təkzib etməyə başladı. Arqumentləri də bu idi ki, bu effekt mövcud elmi paradıqmalara ziddir və ümumiyyətlə, belə şey ola bilməz. Təxminən, 200 nəfərlik bir auditoriya qarşısında uzun müddət mübahisə etdik. Bu, cavan bir professorun nisbətən yaşlı həmkarı ilə kifayət qədər kəskin, barışmaz elmi dialoqu idi. Kompromis alınmadı və biz hər ikimiz öz mövqeyimizdə qaldıq...

Bir il keçdi... Bakıda anomal mayelərin mexanikası üzrə ümumittifaq konfransı keçirilir... Robert Niqmatulin də Bakıya gəlib və iclasa o sədrlik edir. Mənsə konfrans-zalda ikinci sırada oturmuşam... Fasilə zamanı, Niqmatulin prezidiumdan aşağı enir, mənə yaxınlaşır, əlini uzadır və ətrafdakıların eşidəcəyi bir səsle: – “Fuad Qasanoviç, siz haqlı imişsiniz. Biz təcrübədə yoxladıq, həqiqətən belə bir effekt var” - deyir...

Bu, səmimi bir etiraf idi... Ondan heç kəsin gözləmədiyi halda prof. Niqmatulin niyə öz səhvini belə nümayişkarənə şəkildə etiraf etdi? Bunu yalnız o şəxsin böyüklüyü və alicənablığı ilə izah etmək olar...

Bax belə...

Sadəlik

Sadəlik nədir? Sözüün kökünə baxaq. Sadə nə deməkdir? Sadə maddə, sadə anlayış, sadə insan...

Sadə maddə yalnız bir kimyəvi elementin atomlarından ibarət maddəyə deyilir. Məsələn, H₂. Hidrogen, atom quruluşuna görə ən sadə elementdir, lakin o, möhtəşəm maddi kainatın təxminən 90%-ni təşkil edir.

Maddi kainat fəvqəladə mürəkkəb bir aləmdir, lakin o, sadə maddələrdən təşkil olunub. Mürəkkəbi onu təşkil edən tərkib hissələri vasitəsilə ifadə etmək olar. Lakin sadəni xarakterizə edə biləcək hər hansı tərkib hissəsi yoxdur. Paradoksal səslənsə də, sadəni anlayıb dərk etmək, mürəkkəbi anlamaqdan daha çətinidir. Sadə, əslinə baxsan, mürəkkəbliyin ən yüksək təzahürüdür.

Elmlər sadə anlayışlar üzərində inşa edilmişdir – elektrik yükü, kütlə, qüvvə... Onlar idrak sərhədində olan ən sadə və eyni zamanda, ən fundamental anlayışlardır. Kimsə deyə bilərmə ki, elektrik yükü mahiyyətə nədir?! Lakin bununla belə, bu sadə parametrlərin üzərində möhtəşəm elm sahəsi – elektromaqnetizm inşa edilmişdir.

Ağıllı, müdrik, nəcib insanlar, adətən, sadə (əsla bəsit yox!) olurlar. Lakin bu zahiri sadəliyin arxasında, dərk olunması çətin, mürəkkəblik gizlənilir. Böyük şəxsiyyətlərin sadəliyi və təvazökarlığı onların zəngin daxili aləmlərinin ifadəsi olaraq, bəzən mübhəm, anlaşılmaz şəkildə təzahür edir. Böyük türk şairi Nazim Hikmətin həyatında baş vermiş qəribə bir əhvalat buna örnək ola bilər...

Nazim Hikmət nəhəng şair və nə yazıq ki, kommunist əqidəli bir şəxs idi. Aşırı solçu yazılarına görə həyatının toplam 17 ilini həbsxana həyatı

yaşamışdı. Beynəlxalq ictimaiyyətin tələbi ilə həbsxanadan buraxıldıqdan sonra o, Türkiyəni gizli olaraq tərk edir və 1951-ci ildə SSRİ-yə gəlir. Tezliklə o, nümayəndə heyətinin tərkibində, Ümumdünya Sülh Şurasının Büro iclasında iştirak etmək üçün Stokholma göndərilir.

Ona məlumat verilmişdi ki, səfər zamanı, nəyəsə ehtiyacı olarsa, heyətin tərkibindəki, məxsusi xidmət göstərmək üçün gövələndirilmiş yardımçıya müraciət edə bilər. Lakin onun, həmin şəxsin konkret kim olması barədə bilgisi yox idi. Heyət üzvlərini bir-bir nəzərdən keçirir, o adam aya, kim ola? Baxır ki, birisi var – arıq, davranışında bir qədər utancaq, iri, girdə eynəkli... Elə odur ki var... Nazim bəy tapşırıqlar verir həmin adama – mənimçün bunu elə, onu elə... O da canla-başla bütün tələbləri yerinə yetirir. Teatra bilet almaq lazımdır, sərgi və muzeylərin ünvanlarını müəyyən etmək lazımdır və i.a. Problem yoxdur... Bu adam Nazim Hikmətin çox xoşuna gəlir, necə olsa, yaxşı xidmət göstərmişdi... Ayrılkən ona öz telefon nömrəsini də verir, həmin adamsa cavabında öz vizit kartını uzadır – “Bəstəkar Dmitri Şostakoviç”. Nazim Hikmət dəhşətə gəlir... Onun bütün tapşırıqlarını itaətlə, sözsüz yerinə yetirən, kuryer saydığı bu adam, pərəstişkarı olduğu dahi Şostakoviç imiş...

Bu, əlbəttə, dahilik və sadəliyin birgə təcəssümünün unikal bir təzahürü idi.

(Bundan əvvəlki yazıda 1 puankareni şərti olaraq, xeyirxahlığın maksimum qiyməti olaraq dəyərləndirmişdik. Eynilə, şostakoviç ölçü vahidi kimi götürülərsə, o zaman 1 şostakoviç sadəlik və təvazökarlığın maksimum həddini göstərmiş olar).

Beləliklə, o gündən Nazim Hikmət və Şostakoviçin dostluğu başladı. Onları yaxınlaşdıran bir cəhət də hər ikisinin dissident ruhlu şəxsiyyət olmaları idi. Şostakoviç ömrü boyu repressiya qorxusu altında yaşayıb yaratmışdır. Nazim Hikmət hələ Türkiyədə həbsxanada olarkən, radioda Şostakoviçin 7-ci sinfoniyasına qulaq asmış, əsərdəki faşizmə və ümumiyyətlə, tiranlığa, totalitarizmə qarşı səslənən motivlərdən çox təsirlənmişdi. Nə yazıq ki, o, Rusiyada, xəyalında canlandırdığı, ideal kommunizm ideyalarının bərqərar olduğu bir ölkə ilə deyil, totalitar, repressiv, antidemokratik bir rejimlə qarşılaşmışdı. Bu, Nazim Hikmətin bir “romantik kommunist” kimi, arzularının iflası idi...

Sadə və sadə olduqları qədər də böyük şəxsiyyətlərlə həyatımda zaman-zaman rastlaşmışam...

1973-cü il idi. Namizədlik dissertasiyamın müdafiəsi ərəfəsindəydim. Dissertasiya üzrə aparıcı müəssisə kimi Latviyanın Fizika İnstitutu – olduqca mötəbər elmi-tədqiqat institutu seçilmişdi. İnstitutun direktoru akademik Yuri Ananyeviç Mixaylov maqnit hidrodinamikası üzrə dünyaca tanınmış məşhur alim idi.

Dissertasiyamın müdafiəsi may ayının 17-nə təyin edilmişdi və mən aprelin 27-də Riqaya uçdum. Məlum oldu ki, İnstitut Riqanın ətrafında, meşədə, təxminən, 10 km-lik məsafədə yerləşir və ora adi nəqliyyat işləmir. İşçilər xüsusi avtobuslarla səhər işə gedir, axşamsa şəhərə dönürlər.

Müdafiəqabağı vaxt qrafikim çox gərgindi, sabahı gözləsəydim, bir gün itirəcəkdim. Qərara aldım ki, ayaqla gedim. Aprelin axırı olsa da, hava kifayət qədər soyuq idi. Yarı yolda güclü yağış başladı. Yol sıx meşənin içəriylə idi, ətrafda ins-cins görünmürdü. Sonra mənə İnstitutda dedilər ki, bəs, buralarda canavar sürüləri dolaşır və mənim ayaqla meşəiçi getməyim kifayət qədər təhlükəli imiş... Nə isə, əlimdə ağır çanta, dissertasiyaya aid çertyojlar, tamamilən islanmış, yorğun halda Fizika İnstitutuna yetişdim və... üz tutdum birbaşa akademik Mixaylovun qəbul otağına... O zaman heç fikirləşmədim ki, axı, bu Mixaylov sıradan bir adam deyil, öncədən razılaşıdırılmadan, istədiyini vaxt onunla görüşə bilməzsən...

Lakin Yuri Ananyeviç məni dərhal qəbul etdi. Gülümsəyərək ayağa qalxdı, salamladı. Hündür boylu, 50-55 yaşlarında çox xoş, nəcib simalı bir şəxsdi. Mənimlə xeyli söhbət etdi, hal-əhval tutdu. Çox mehribanlıq göstərdi. Sanki məni çoxdan tanıyırmış kimi... Dostcasına... Dünya şöhrətli alim və gənc bir aspirant... Qarşımda institut direktoru, akademik deyil, həqiqi mənada kübar rus ziyalı vardı və onun sadəliyi məni məftun etmişdi...

* * *

...Həyatımda sonralar da zaman-zaman belə sadə, kübar rus ziyalılarla rastlaşmışam. 1983-cü ildə Moskva Dövlət Univesitetinin professoru Dmitri Zarembo elmi əməkdaşlıq proqramı üzrə Bakıya gəlmişdi. Elmi çalışmalar əsnasında bizim ümumi mövzular üzrə də söhbətlərimiz oldu. O, qədim rus zadəgan nəslindən idi və aristokratlıq onun istər simasında, istərsə də xarakterində, davranışında, sadəliyində, demokratik dünyagörüşlərində aşkar şəkildə təzahür etməkdəydi.

Xatırlayıram, bir dəfə o, Sergey Kirovun Dağüstü Parkdakı nəhəng heykəlini göstərüb, “bu bolşevik banditi başınız üstə niyə ucaltmışınız?” - dedi. Bir dəfə də biz onunla şəhəri gəzməyə çıxmışdıq. Yolumuz Bakının əsas gəzinti məkanı olan, el arasında “Torqovı” - adlanan küçədən düşdü. Gəzinti əsnasında o, birdən narazı-narazı başını bulayaraq kinayəli şəkildə dedi: “Bir şey mənə təəccüblü gəlir... Mən bilərəm ki, sizin xalqınız dərin tarixi köklərə malikdir, sizin yüksək mədəniyyətiniz var, gözəl, məlahətli diliniz var. Lakin mən bayaqdan fikir verirəm, yanımızdan keçib gedən gənclərinizin çoxu rus dilində danışır. Mən Gürcüstanda da olmuşam. Orada belə deyil. Gürcülər öz dillərinə daha sayqılı yanaşırlar”.

Mən onun eyhamını başa düşdüm... Qəribəydi... Bu rus professor rusdilli azərbaycanlıların olmasından heç məmnun olmamışdı... Budur, sadə, vellekorus təkəbbürdən, şovinst təşəxxüsdən uzaq, həqiqi mənada demokratik ruhlu, əsl kübar rus ziyalısının siması... Təəssüf ki, indiki Rusiyada bu tip ziyalılar adları qırmızı kitaba yazılacaq qədər azdır... Mənim nəzərimdə iki, tamamilə fərqli Rusiya var – matros Jeleznyakin Rusiyası və İvan Buninin Rusiyası... Son yüz il bu iki Rusiyanın qarşıdurması dövrü olub və qarşıdurmada, nə yazıq ki, kübar Rusiya, demək olar ki, yox edilib...

Qayıdaq 1973-cü ilə, akademik Mixaylovun kabinetinə... Görüşümüz bir saatdan çox davam etdi. Birgə çay içdik. Sonda köməkçisini çağırdı və

dissertasiyamın müzakirəsi üzrə seminarın ən yaxın zamanda təşkil edilməsi barədə göstəriş verdi.

Minnətdarlığımı bildirdim, sağollaşarkən, hansı mehmanxanada qaldığımı soruşdu. Biləndə ki, hələ yerləşməmişəm, “bizim burada bir yaxşı qonaq evimiz var, sizi orada yerləşdirək” - dedi. Sürücüsünə lazımı göstəriş verdi və biz qapıdan çıxarkən, birdən... “Yox, dayanın. Sizi özüm aparacam” - dedi. “İlahi, bu daha fazla oldu. Sadəlik... Daha bu qədər də yox... Bizlər buna alışmamışıq...” - deyə düşündüm.

Mənə qoşulub qonaq evinə gəldi, mənim üçün ən yaxşı otaqlardan birini seçdi, personala mənə qarşı diqqətli olmalarını tapşırırdı...

Seminarım uğurlu keçdi, lakin bir texniki problem yaranmışdı. Mənim ezamiyyətim aprelin 30-na qədər idi. Ancaq məlum oldu ki, seminarın protokolu və stenoqram, qarşıda bayram günləri gəldiyindən, ən tezi mayın 3-ü hazır ola bilər. Beləliklə, mən bayram günləri, mayın 1-i və 2-si Rıqada qalmalı idim. Bu, heç arzuolunan deyildi. Müdafiəyə çox az vaxt qalmışdı, mənimsə görülməli hələ çox işim vardı Bakıda... Nə etməli... Prorektorumuza teleqram vurdum və xahiş etdim ki, yaranmış vəziyyəti nəzərə alıb ezamiyyətim 3 gün uzadılsın.

Beləliklə, mayın 3-də lazımı sənədləri alıb Bakıya döndüm. Mayın 4-də səhər artıq işə çıxmışdım. İlk olaraq elmi işlər üzrə prorektor prof. Alxazov təcili olaraq məni yanına çağırırdı. Qəzəbli idi... Seminarın nəticələri barədə heç maraqlanmadı da... Qışqırırdı: – “Demək, məqsədyönlü olaraq sən bayram günlərini Rıqada keçirmək istəmişən. Buna görə cəzalanmalısan...”. Mənim, bir günahkar bəndə kimi, bəraət almaq cəhdlərim əbəsdı. Qulaq asmaq belə istəmirdi... Əmr verildi, mənə töhmət elan olundu və məvacibimdən 3 günün (bayram günləri də daxil!) pulu çıxıldı...

Bax belə...

P.S. Akademik Mixaylov da, prof. Alxazov da, hər ikisi indi dünyasını dəyişib. Allah sənə rəhmət eləsin, Yuri Ananyeviç...

ARDI VAR

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!
“AZƏRBAYCAN”
jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

**Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
 illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300